

تحلیل مضمون مفاهیم معنویت و خودسازی از منظر رهبر معظم انقلاب و تأثیر آن در پیشبرد اهداف بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

حسین اسفندیار^۱، محمدجوادفتحی^۲

اولین همایش بین المللی گام دوم انقلاب؛ الگوی نظام انقلابی تمدن ساز

International Conference on the Second Step of the Revolution

چکیده

مقام معظم رهبری (مدظله) در بیانیه گام دوم انقلاب به مسائلی از جمله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی پرداخته و بر اهمیت و ضرورت تداوم و کاربست نظریه نظام انقلابی در پیشبرد اهداف گام دوم انقلاب اسلامی تأکید کرده‌اند. با توجه به اهمیت نظریه نظام انقلابی، هدف مقاله حاضر تحلیل مضمون واژه‌های «خودسازی و جامعه‌پردازی» در بیانات مقام معظم رهبری در سخنان ۱۴ خرداد (در مراسم سالگرد رحلت امام خمینی) ایشان است.

سؤال اصلی پژوهش این است که مفاهیم خودسازی و جامعه‌پردازی دارای چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی هستند و تأثیر آنها بر تداوم نظام انقلابی و در نهایت تمدن‌سازی چیست؟ فرضیه تحقیق بر این امر استوار است که تحقق نظام انقلابی در وهله اول تابعی از وجود روحیه انقلابی است و در مرحله بعد برای تقویت این مقوله نیاز به خودسازی و جامعه‌پردازی در کشور است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد استخراج شاخص‌های خودسازی و جامعه‌پردازی در اندیشه‌های مقام معظم رهبری و کاربست آن نقش پیش‌برنده‌ای در تکامل و تداوم نظریه نظام انقلابی و همچنین رسیدن به مرحله تمدن‌سازی دارد. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی است و داده‌ها نیز به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند.

واژگان کلیدی

تحلیل مضمون، خودسازی، معنویت‌گرایی، بیانیه گام دوم



۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد رشته اندیشه سیاسی در اسلام از دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات، نویسنده مسئول
۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی، گرایش آینده‌پژوهی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه شاهد

مقدمه

انقلاب اسلامی ایران چهلمین سالگرد پیروزی خود را پشت سر نهاد و قدم در دهه پنجم حیات خود گذاشت. طی این مدت دشمنان مستکبرش گمان‌هایی باطل در سر داشتند و در مقابل، دوستانش در سراسر جهان امیدوارانه آن را در گذر از چالش و به دست آوردن پیشرفت‌های خیره‌کننده، همواره سر بلند دیده‌اند.

در چنین نقطه عطفی، رهبر حکیم انقلاب با صدور بیانیه گام دوم انقلاب و برای ادامه این راه روشن، به تبیین دستاوردهای شگرف چهار دهه گذشته پرداختند و توصیه‌هایی اساسی برای جهاد بزرگ با هدف ساختن ایران اسلامی بزرگ ارائه فرمودند. بیانیه گام دوم انقلاب تجدید مطلعی است خطاب به ملت ایران به ویژه جوانان و به مثابه منشوری برای دومین مرحله خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی خواهد بود و فصل جدید زندگی جمهوری اسلامی را رقم خواهد زد. این گام دوم، انقلاب را به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع ولایت عظمی- ارواحنا فداء- است، نزدیک خواهد کرد.

از آنجا که مقام معظم رهبری در بیانیه به الگوپردازی از چهل سال اول انقلاب تأکید فرمودند، باید گام اول انقلاب و چگونگی شکل‌گیری انقلاب و اهداف آن را به طور کامل بشناسیم. برای تحقق این امر باید اندیشه‌های حضرت امام خمینی (ره) را واکاوی کنیم و ریشه‌های اصلی شکل‌گیری انقلاب را مورد بررسی قرار دهیم. در حال حاضر که زعامت و سکان‌داری این انقلاب به عهده مقام معظم رهبری، حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) است، ایشان همان اندیشه‌ای را اتخاذ می‌کنند که بر مبنای اندیشه‌ای و تئوریک حضرت امام خمینی (ره) است.

انقلاب اسلامی ایران به عنوان یک نظریه سیاسی مطرح است و همه مشخصه‌های یک نظریه دارد؛ بنابراین نباید به اندیشه‌های سیاسی حضرت امام (ره) و نظریه انقلاب اسلامی نگاهی سطحی داشت. امروز انقلاب اسلامی به یک تئوری جهانی تبدیل شده است و بسیاری از انقلاب‌ها از آن الگو گرفته‌اند. برای رشد روزافزون این انقلاب و گسترش آرمان‌هایش باید به گسترش آن اقدام کرد و اهداف والای آن را به جامعه جهانی و نسل جوان امروز شناساند. در این مقاله برآنیم با روش تحلیل مضمون، مؤلفه‌های اصلی اندیشه امام راحل را بر مبنای اندیشه سیاسی مورد بررسی قرار دهیم و به درک بالایی برسیم. در این انقلاب، ایستایی



و سکون وجود ندارد و رهبران انقلاب اسلامی آینده آن را ادامه خواهند داد. در حال حاضر رهبری و زعامت این نظام اسلامی را فردی مقتدر و آگاه و مدبر برعهده دارند که همواره یار امام راحل بوده‌اند.

همان‌طور که می‌دانیم، انقلاب اسلامی ایران در مسیری قرار گرفته است که هرگز رو به زوال و فراموشی نمی‌رود، چون انقلاب اسلامی حضرت امام (ره)، که از آن به عنوان یک نظریه‌پرداز انقلاب اسلامی یاد می‌شود، باید تا ظهور بقیه الله الاعظم ادامه یابد و زمینه‌ساز مهدویت و حاکمیت عدل جهانی شود. از این رو اهداف والای امام راحل باید بین نسل جوان امروز گسترش یابد تا جوان‌ها و همه قشرهای کم‌اطلاع نسبت به انگیزه سیاسی- الهی امام شناخت کامل پیدا کنند و با درک این حقیقت به عمق مفاهیم اساسی حضرت امام (ره) پی ببرند و شناختی عمیق از اهداف بنیان‌گذار این انقلاب و نهضت عظیم پیدا کنند.

انقلاب اسلامی و تفکر حضرت امام (ره) محدود به مردم ایران نشده است، بلکه جامعه جهانی مسلمان و برخی کشورهای غیر مسلمان هم تفکرات امام راحل را بررسی می‌کنند تا این افکار را سرلوحه خود برای تغییر و برچیدن نظام جور و ظالم قرار دهند.

تفکرات مقام معظم رهبری، به عنوان کامل‌ترین و جامع‌ترین شخصیت در انقلاب اسلامی، شباهت‌های فراوانی به اندیشه سیاسی حضرت امام (ره) دارد؛ به همین علت سخنرانی‌های ایشان بسیار ارزش و اثرگذار است. همان‌طور که پیامبر بزرگ اسلام تجسم اسلام هستند، حضرت امام نیز به تناسب، تجسم انقلاب اسلامی به شمار می‌روند چون همه ویژگی‌های اخلاقی، اعتقادی، سیاسی و علمی در وجود این مرد بزرگ نهاده شده است. سؤال اصلی پژوهش این است که «مفاهیم خودسازی و جامعه‌پردازی دارای چه مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی هستند و تأثیر آنها بر تداوم نظام انقلابی و در نهایت تمدن‌سازی چیست؟» مقاله از سه بخش اصلی تشکیل شده است: بخش اول به تحلیل مضمون مفهوم معنویت و خودسازی در سخنرانی‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مد) می‌پردازد؛ در بخش دوم بیانیه گام دوم و جایگاه و اهمیت مفهوم معنویت و نقش آن در پیشرفت انقلاب اسلامی بررسی شده است و بخش سوم هم به نتیجه‌گیری اختصاص دارد.

هدف اصلی پژوهش

پژوهش حاضر دو هدف اصلی را دنبال می‌کند:

در گام دوم انقلاب اسلامی خودسازی و معنویت‌گرایی مقدمه مراحل بعدی از جمله جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی است؛ از این رو باید مصداق‌های معنویت‌گرایی و خودسازی را به خوبی شناخت تا بتوان به مراحل بعدی دست یافت. برای تحقق این هدف، اندیشه‌های مقام معظم رهبری که در ادامه و تکامل بخش اندیشه‌ای حضرت امام خمینی (ره)، به خصوص در زمینه خودسازی و معنویت‌گرایی است، بررسی شده است. برای رسیدن به اهداف عالیه انقلاب اسلامی یعنی تمدن‌سازی و جهانی‌سازی در گام دوم انقلاب، باید مصداق‌های معنویت و خودسازی برای جامعه‌پردازی بررسی شود.

اندیشه سیاسی و انقلابی حضرت امام خمینی (ره) برای تداوم این نهضت حسینی نباید در گذر زمان رو به فراموشی و زوال رود. به همین علت مقام معظم رهبری سالانه در سخنرانی‌های مهم و کلیدی خود در ۱۴ خرداد به بیان شخصیت و اهداف انقلابی امام (ره) می‌پردازند. این نوشتار گامی است کوچک برای شناخت اهداف و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری به منظور تقویت گام دوم انقلاب اسلامی.

روش پژوهش

تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متناسب است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. تحلیل مضمون صرفاً روش کیفی خاصی نیست، بلکه فرایندی است که می‌تواند در بیشتر روش‌های کیفی به کار رود. به طور کلی تحلیل مضمون روشی است برای دیدن متن، برداشت و درک مناسب از اطلاعات ظاهراً نامرتب، تحلیل اطلاعات کیفی، مشاهده نظام‌مند شخص، تعامل، گروه، موقعیت، سازمان یا فرهنگ، تبدیل داده‌های کیفی به داده‌های کمی (شیخ‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۵۳). این پژوهش به لحاظ هدف از نوع بنیادی راهبردی است و به لحاظ گردآوری اطلاعات از روش تحلیل مضمون استفاده می‌کند. پژوهش پیش رو به روش تحلیل مضمون انجام شده است. از فنون تحلیلی مناسب در تحقیقات کیفی، تحلیل مضمون است که می‌توان به خوبی برای شناخت الگوهای موجود در داده‌های کیفی استفاده کرد.



تحلیل مضمون روشی است که هم برای بیان واقعیت و هم برای تبیین آن به کار می‌رود. البته به دلیل ماهیت تفسیری تحلیل مضمون، باید به روایی و پایایی آن بیشتر توجه کرد و به همین دلیل تحلیل مضمون در مقایسه با سایر روش‌های کیفی، دقت و زمان بیشتری می‌طلبد. هرچند انعطاف‌پذیری، مزیت تحلیل مضمون است، نقص آن نیز هست، زیرا رهنمودهای خاصی برای تحلیل‌های سطح بالاتر عرضه نمی‌کند. از این رو پژوهشگر اغلب ناچار است خود تصمیم بگیرد که بر چیزی در داده‌ها تمرکز کند. عیب دیگر تحلیل مضمون، در مقایسه با سایر روش‌های تحلیل کیفی، این است که بر خلاف روش‌های تحلیل روایت یا شرح حال‌نویسی، پژوهشگر نمی‌تواند حالت تداوم و تناقض موجود میان داده‌ها را حفظ کند و این تناقض‌ها و ناهمخوانی‌های میان داده‌ها ممکن است نشان داده شود. بر خلاف روش‌های تحلیل گفتمان یا تحلیل محتوا، تحلیل مضمون ساده به پژوهشگر اجازه نمی‌دهد درباره زبان استفاده‌شده در متن ادعاهایی کند (شیخ‌زاده، ۱۳۹۰: ۱۶۵-۱۷۲).

جدول ۱: مراحل تنظیم شبکه مضمونی

مرحله تحلیلی	گام	اقدام
الف) تحویل یا خرد کردن متن	گام اول: کدگذاری	تهیه یک چارچوب کدگذاری تجزیه متن به پاره‌گفتارها با استفاده از چارچوب کدگذاری
	گام دوم: شناخت مضامین	انتزاع مضامین از پاره‌گفتارها و تصحیح مضامین
	گام سوم: ساختن شبکه‌های مضمونی	منظم کردن مضامین یافتن مضامین پایه‌ای بازآرایی مضامین پایه‌ای برای یافتن مضامین سازمان‌دهنده استخراج مضمون فراگیر بازبینی و تصحیح شبکه‌های مضمونی
ب) کاوش متن	گام چهارم: توصیف و کشف شبکه‌های مضمونی	توصیف شبکه اکتشاف شبکه
	گام پنجم: خلاصه کردن شبکه‌های مضمونی	
ج) یکپارچه‌سازی اکتشافات	گام ششم: توصیف الگوها	



ضرورت و اهمیت پژوهش

آرا و اندیشه‌های امام خمینی (ره)، به عنوان بنیانگذار نظام سیاسی جمهوری اسلامی ایران، که تأثیرگذاری فوق‌العاده داشته و در جهان اسلام الهام‌بخش بوده است، از جنبه‌های مختلف مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. برخی قائل به تفسیر در اندیشه امام در ادوار مختلف حیات ایشان هستند و برخی دیگر با گذشت زمان قرائت‌های مختلفی از زوایای اندیشه امام مطرح می‌کنند. از این رو در توضیح و تفسیر بیانیه گام دوم انقلاب با موضوع خودسازی و روحیه انقلابی، برای تبیین عمیق اندیشه امام، رهبر معظم انقلاب اسلامی منبعی شایسته و مورد اطمینان هستند. بنابراین با محوریت سخنرانی معظم له در روز رحلت امام خمینی (ره) از سال ۶۹ تا ۹۴ به موضوع مهم معنویت و خودسازی که موجب ایجاد روحیه انقلابی و انقلابی‌گری می‌شود، پرداخته‌ایم.

اندیشه سیاسی آیت‌الله خامنه‌ای، به عنوان شاگرد و یار وفادار امام خمینی (ره)، نقش و جایگاهی مهم دارد. بینش حکیمانه و تجربه عملی رهبری نظام اسلامی در کوران حوادث مختلف در نزدیک به دو دهه، اهمیت توجه به اندیشه‌ها و آرای سیاسی ایشان را برجسته کرده است. آرا و اندیشه‌های سیاسی رهبر معظم انقلاب را می‌توان در حوزه‌های مختلف اندیشه سیاسی بررسی کرد که یکی از آنها تحلیل و توصیف اندیشه‌های امام خمینی (ره) است.

در این بخش از پژوهش به اهمیت و ضرورت مطالعه اندیشه‌های امام خمینی (ره) از دیدگاه رهبر معظم انقلاب می‌پردازیم. رهبر معظم انقلاب اندیشه‌های امام خمینی (ره) را به عنوان یک نقشه کامل برای ادامه پیشرفت نظام سیاسی و انقلاب اسلامی مطرح کرده‌اند. دلایل مطالعه اندیشه‌های امام خمینی (ره) از منظر ایشان، جامعیت مکتب امام و ترسیم نقشه انقلاب است. همچنین ایشان به خطرهای جدایی مردم از خطوط امام می‌پردازند و آن را خطری جدی معرفی می‌کنند. ایشان همچنین تأکید می‌کنند که باید اندیشه امام خمینی (ره) را به عنوان یک شاخص و محور برای رسیدن به اهداف نظام سیاسی و انقلاب اسلامی قرار داد.

در این بخش به اهمیت و ضرورت مطالعه اندیشه‌های امام خمینی از دیدگاه مقام معظم رهبری می‌پردازیم. مقام معظم رهبری اندیشه‌های امام خمینی (ره) را به عنوان یک نقشه کامل برای ادامه پیشرفت نظام سیاسی و انقلاب اسلامی دانسته‌اند. دلایل مطالعه اندیشه‌های



امام خمینی از منظر مقام معظم رهبری، جامعیت مکتب امام و ترسیم نقشه انقلاب است. همچنین ایشان به خطرهای جدایی مردم از خطوط امام می‌پردازند و آن را خطری جدی معرفی می‌کنند. ایشان تأکید می‌کنند که باید امام خمینی (ره) را به عنوان یک شاخص و محور برای رسیدن به اهداف نظام سیاسی و انقلاب اسلامی قرار داد. مقام معظم رهبری بدون جدا کردن ارزش‌های انقلابی از ارزش‌های اسلامی، درباره ارتباط این مقوله فرمودند: «البته ارزش‌های انقلابی از ارزش‌های اسلامی به هیچ وجه تفکیک‌پذیر نیست، اینها با هم یکی است. کسی نمی‌تواند بگوید من مسلمانم، اما اسلام را قبول ندارم. امروز زنده‌ترین تپش‌های انقلابی در اینجاست: بسیج‌کننده‌ترین نیروهای مردمی، این انقلاب است» (سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع دانشجویان، ۱۳۶۸/۰۳/۲۳).

تحلیل مضمون مفاهیم معنویت و خودسازی از منظر رهبر معظم انقلاب از سخنرانی‌های سالیانه ۱۴ خرداد

حضرت امام، به عنوان فردی پرهیزگار و عارف، پس از سال‌ها خودسازی و کسب معارف عالی و نیل به درجات والای انسانی و اخلاقی، نهضت اسلامی ایران را شروع کردند؛ بنابراین همواره بر خودسازی و تزکیه نفس تأکید فراوان داشتند. با مطالعه آرای امام می‌توان دریافت که ایشان تزکیه و خودسازی نداشتن را عامل بسیاری از مشکلات مسلمانان و ظلم کردن و پذیرش ظلم را هم نتیجه همین مسئله می‌دانند. یکی از مؤلفه‌هایی که در نگاه حضرت امام نسبت به بیداری و مقابله با ظلم دیده می‌شود این است که ایشان بی‌اعتنایی در برابر ظلم و خود ظلم کردن را نتیجه عدم تزکیه و خودسازی افراد می‌دانند و تزکیه را مقدمه نفی ظلم می‌دانند.

مقام معظم رهبری بارها در جمع دانشجویان و قشر جوان کشور بر خودسازی تأکید کرده و تقویت روحیه انقلابی را در گرو معنویت‌گرایی دانسته‌اند: «ما به عنوان کسانی که بار سنگین هدایت بشر و نجات انسان را بر دوش گرفته‌ایم باید نفس‌های خودمان را اصلاح کنیم. ما اول باید خودمان را اصلاح کنیم. هر کسی که به اسلام و انقلاب دلبسته‌تر است باید برای اصلاح نفس خود عازم‌تر و جدی‌تر باشد. هرکسی از وضع دنیا، از این زورگویی‌ها و خباثت‌ها و رذالت‌های قدرت‌ها و عربده‌کش‌ها و قداره‌بند‌های جهان، بیشتر ناراحت است،



باید بیشتر به خود پردازد و خود را اصلاح کند. این وضعی که امروز در دنیا است از این لنگی است» (دیدار جمعی از استادان و دانشجویان با مقام معظم رهبری، ۱۳۶۹/۵/۲۴).

«تزکیه، ذکر اسم الله و صلوه، اینها مراتبی است. اگر ما به این رسیده بودیم، نه حال انفعالی پیدا می‌کردیم برای پذیرش ظلم و نه ظالم بودیم. همه از این است که تزکیه نشدیم. دولت‌ها تزکیه نشدند و نخواهند شد - مگر خدا عنایت کند - و ظالم‌اند. ملت‌هایی هم که تزکیه نشده‌اند، بار ظلم را به دوش می‌گیرند» (صحیفه امام، ج ۸: ۴۹۹).

با توجه به روش تحلیل مضمون به کار رفته در این پژوهش، «معنویت‌گرایی و روحیه انقلابی و خودسازی» به عنوان مضامین فراگیر در اندیشه‌های سیاسی امام خمینی (ره)، در سخنرانی سالیانه مقام معظم رهبری در ۱۴ خرداد استخراج شده‌اند.

در جدول زیر به خرد کردن و استخراج مطالب مرتبط با موضوع (نقل قول) به عنوان اولین گام در روش تحلیل مضمون اقدام و در ادامه مضمون پایه‌ای نقل قول را بیان کردیم.

از نقل قول‌های جدول زیر این پیام دریافت می‌شود که معنویت و خودسازی و توکل به خداوند متعال و اسلامی بودن محض انقلاب، با سیاستمداری دینی و انقلابی، زمینه‌ساز آغاز نظام اسلامی است. این حقیقتی بسیار مهم است که نقشی بی‌بدیل در آغاز حرکت انقلابی داشته است و در گام دوم انقلاب نیز باید مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

۱. از نقل قول به مضمون پایه‌ای

۱	رد پای انقلاب بزرگ اسلامی معنویت است و این معنویت، اولین پیام این انقلاب و امام معنوی است؛ امامی که خود یک انسان والا و معنوی، عارف، فقیه، دین‌شناس، متعبد و قائم بالیل بود (۱۳۷۴/۰۳/۱۴).	نقش معنویت امام در پیروزی انقلاب اسلامی
۲	این سرچشمه‌ای که او با ایمان عظیم و با توکل و اخلاص خود به جریان انداخته بود، همچنان جاری ماند و ثابت شد پایه‌ای که امام در این کشور چیده است، ماندگار است و به اشخاص وابسته نیست (۱۳۷۷/۰۳/۱۴).	ماندگاری این نظام وابسته به معنویت و اخلاص امام بوده است.
۳	یکی از اصول امام اتکال به کمک الهی، اعتماد به صدق وعده الهی، و نقطه مقابل، بی‌اعتمادی به قدرت‌های مستکبر و زورگوی جهانی است (۱۳۹۴/۰۳/۱۴).	توکل به خداوند متعال و متکی بودن به خود
۴	عمل صالح امام، پایه‌ریزی حکومت اسلام و نظام اسلامی بود. خوب است برادران و خواهران ارجمند توجه کنند، تا این اهمیت و عظمتی که عمل صالح امام از آن برخوردار است، به درستی در ذهن آنان بنشیند (۱۳۷۳/۰۳/۱۴).	عمل صالح و معنویت زمینه‌ساز نظام اسلامی است.



۵	اما به فضل الهی، خدای متعال نعمت خودش را بر این مرد بزرگ، منحصر به دوران حیات او نکرد؛ بعد از وفات او هم، بَرّ الهی و نعمت الهی بر او جریان یافت و این سرچشمه‌ای که او با ایمان عظیم و با توکل و اخلاص خود به جریان انداخته بود، همچنان جاری ماند و ثابت شد پایه‌ای که امام در این کشور چیده است، ماندگار است و به اشخاص وابسته نیست (۱۳۷۷/۰۳/۱۴).	ماندگاری این نظام وابسته به معنویت و اخلاص امام بوده است.
۶	وجهه جهانی و بین‌المللی انقلاب، عبارت از پیام معنویت در سطح جهان است. دنیا غرق در مادیّت است. دست‌های سردمداران و شبکه‌های اختاپوسی مادی، از یکی دو قرن پیش، دنیا را به سوی مادی‌گری سوق داده و ملت‌ها را در متجلباب مادی‌گری غرق کرده است (۱۳۷۴/۳/۱۴).	در دنیای مادی امام با معنویت توانست انقلاب بزرگی ایجاد کند.
۷	امام بزرگوار، با همه وجود، از اسلام دم زد (۱۳۷۷/۰۳/۱۴).	اسلامی بودن محض انقلاب ایران
۸	در دوران حکومت، یک چهره، چهره رهبر و زمامدار است؛ یک چهره، چهره یک زاهد و عارف (۱۳۷۸/۰۳/۱۴).	سیاستمداری دینی و انقلابی
۹	سر موفقیت امام این بود که صریح و بدون پرده‌پوشی، اسلام را روی دست گرفت و اعلام کرد: من می‌خواهم برای اسلام کار کنم و همه چیز در سایه اسلام است (۱۳۷۸/۰۳/۱۴).	شجاعت و صراحت امام در اسلامی نامیدن انقلاب
۱۰	امام بزرگوار با پرچم هدایت اسلامی آمد؛ لذا اصول امام اصول اسلامی است؛ عدالت امام عدالت اسلامی است؛ مردم‌سالاری امام مردم‌سالاری اسلامی است (۱۳۸۱/۰۳/۱۴).	اسلامی بودن امام در همه ابعاد
۱۱	امام روی اسلام تکیه کرد؛ به اسم اسلام قانع نشد؛ بر این اصرار ورزید که باید قوانین اسلامی در تمام گوشه و کنار دستگاه‌های دولتی و حکومتی حاکم شود (۱۳۸۰/۰۳/۱۴).	اسلامی شدن حاکمان و حکومت‌ها
۱۲	امام بزرگوار ما مصداق این آیه شریفه بود که «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وِدًّا»؛ هدف او، هدف الهی؛ رفتار او، رفتار ایمانی؛ و عمل او، عمل صالح [بود] (۱۳۸۶/۰۳/۱۴).	دینی بودن و اسلامی بودن امام
۱۳	یکی از این خطوط این است که در مکتب سیاسی امام، معنویت با سیاست در هم تنیده است. در مکتب سیاسی امام، معنویت از سیاست جدا نیست؛ سیاست و عرفان، سیاست و اخلاق (۱۳۸۸/۰۳/۱۴).	عدم جدایی دین و سیاست
۱۴	امام بزرگوار ما صرفاً با تکیه بر عوامل مادی و ظواهر مادی، راه خود را پی نمی‌گرفت؛ اهل ارتباط با خدا، اهل سلوک معنوی، اهل توجه و تذکر و خشوع و ذکر بود؛ به کمک الهی باور داشت؛ امید او به خدای متعال، امید پایان‌ناپذیری بود (۱۳۹۰/۰۳/۱۴).	ارتباط مستقیم انقلاب با معنویت امام
۱۵	امام در طول حیات، چه در حوزه علم و تدریس، چه در دوران مبارزه دشوار، و چه در حوزه مدیریت و حاکمیت، در همه اینها مصداق «و توکل علی العزیز الرحیم» بود (۱۳۹۱/۰۳/۱۴).	امام و توکل به خداوند متعال معنویت
۱۶	امام بزرگوار ما شریعت اسلامی را که روح جمهوری اسلامی است، مورد تکیه قرار داده است (۱۳۹۳/۰۳/۱۴).	روح جمهوری اسلامی شریعت اسلامی است.

۱۷	کار بزرگ دوّمی که امام بزرگوار انجام داد، ایجاد یک حکومت و نظامی بر اساس اسلام بود که این هم در تاریخ کشور ما بلکه بعد از صدر اسلام در تاریخ کلّ اسلام بی سابقه بود (۱۳۹۴/۰۳/۱۴).	ایجاد نظامی مبتنی بر اسلام بعد از صدر اسلام
۱۸	امام عملاً نشان داد که اسلام سیاسی همان اسلام معنوی است.	اسلامیت و توأم بودن دین با سیاست
۱۹	امام عظیم الشان ما در دنیای اسلام این را نشان داد که فقه اسلام (یعنی مقررات اداره زندگی مردم) در کنار فلسفه اسلام (یعنی تفکر روشن بینانه و عمیق و استدلالی) و عرفان اسلام (یعنی زهد و انقطاع الی الله و دامن برچیدن از هواهای نفسانی) چه معجزه بزرگی می تواند بیافریند (۱۳۸۲/۰۳/۱۴).	نقش آفرینی فقه و فلسفه و عرفان در کنار یکدیگر در جامعه اسلامی
۲۰	... امام اهل مجاهدت فی سبیل الله بود؛ اینها عوامل جاذبه امام است. این خصوصیات در امام مجتمع شده بود؛ هر کسی با این خصوصیات باشد، دل ها به سمت او جذب می شود؛ اینها همان عمل صالحی است که خدای متعال می فرماید: «إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَانُ وُدًّا». این وعده الهی است؛ این محبت ها هم محبت های الهی است، محبت های تبلیغی و تحمیلی و تلقینی نیست؛ کار خداست، دست خداست (۱۳۹۸/۰۳/۱۴).	ایجاد جاذبه الهی از طریق ترویج فرهنگ جهاد و ایثار
۲۱	[امام راحل همچون امیرمؤمنان(ع)] از یک طرف، «صلابت و ایستادگی و شدت» در برابر هر حرکت باطل و در برابر ظالمان و طغیانگران، و از طرف دیگر، «لطافت و رقت» در مواجهه با یاد الهی و همچنین در برابر مظلومان و محرومان و مستضعفان [داشت] (۱۳۹۷/۰۳/۱۴).	نقش معنویت در ایستادگی در برابر ظالمان و دفاع از ستمدیدگان
۲۲	بخشی از جدّابیت های امام مربوط به اصولی بود که امام ارائه می کرد. مثلاً از جمله چیزهایی که امام به مردم ارائه می کرد، اسلام بود؛ اسلام ناب، اسلام ناب محمدی. اسلام ناب یعنی اسلامی که نه اسیر و پابند تحجر است، نه اسیر و پابند التقاط است. در دورانی که هم تحجر وجود داشت، هم التقاط وجود داشت، امام، اسلام ناب را مطرح کرد؛ این برای جوان مسلمان، جذاب بود (۱۳۹۶/۰۳/۱۴).	تبیین و برجسته سازی اسلام ناب در مقابل اسلام التقاطی و متحجر
	امام دارای این صفات بود، صفت عبودیت؛ اهل خشوع بود، اهل تضرع بود، اهل دعا بود یعنی مؤمن متعبد انقلابی (۱۳۹۵/۳/۱۴).	پیوند بندگی خدا و انقلابی گری

۲. مضامین پایه ای سازمان دهنده

در مرحله بعد و در جدول زیر باید از مضامین پایه ای به دست آمده به مضامین سازمان دهنده برسیم؛ بنابراین هدفمند جملاتی را که از نظر مفهومی بیانگر مضامین مشترک بوده اند، بررسی و به سه مضمون سازمان دهنده دست یافته ایم. این مضامین به کارساز بودن و اثرگذار بودن معنویت و خودسازی در مرحله اول انقلاب اشاره دارند: شاخصه های اصلی انقلاب معنویت و اتکال به خداوند متعال است، اسلامی بودن از شاخصه های اصلی امام بزرگوار است، انقلاب ارتباط مستقیم با معنویت امام داشته است.



۳. از مضامین پایه‌ای به مضامین فراگیر

ردیف	مضامین پایه‌ای	مضامین سازمان‌دهنده	مضامین فراگیر
۱	نقش معنویت امام در پیروزی انقلاب اسلامی	یکی از شاخصه‌های اصلی انقلاب معنویت و اتکال به خداوند متعال است.	انقلاب اسلامی ایران تنها انقلابی است که با رهبری و حاکمیت دینی و معنوی و الگوپذیری کامل از اسلام ناب محمدی شکل گرفت و با پرداختن به معنویت و خودسازی برای ایجاد یک انقلاب توانست به عنوان یک الگو در جهان اسلام مطرح شود.
۲	ماندگاری این نظام وابسته به معنویت و اخلاص امام بوده است.		
۳	پیوند بندگی خدا و انقلابی‌گری		
۴	توکل به خداوند متعال و متکی بودن به خود		
۵	عمل صالح و معنویت زمینه‌ساز نظام اسلامی است.		
۶	ماندگاری این نظام وابسته به معنویت و اخلاص امام بوده است.		
۷	در دنیای مادی امام با معنویت توانست انقلاب بزرگی ایجاد کند.		
۸	اسلامی بودن محض انقلاب ایران	اسلامی بودن از شاخصه‌های اصلی امام	
۹	سیاستمداری دینی و انقلابی		
۱۰	شجاعت و صراحت امام در اسلامی نامیدن انقلاب		
۱۱	اسلامی بودن امام در همه ابعاد		
۱۲	اسلامی شدن حاکمان و حکومت‌ها		
۱۳	دینی بودن و اسلامی بودن امام		
۱۴	نقش معنویت در ایستادگی در برابر ظالمان و دفاع از ستمدیدگان		
۱۵	تیین و برجسته‌سازی اسلام ناب در مقابل اسلام التقاطی و متحجر	انقلاب ارتباط مستقیم با معنویت امام داشته است.	
۱۸	عدم جدایی دین و سیاست		
۱۹	ارتباط مستقیم انقلاب با معنویت امام		
۲۰	امام و توکل به خداوند متعال معنویت		
۲۱	اسلامیت و توأم بودن دین با سیاست		
۲۲	نقش‌آفرینی فقه و فلسفه و عرفان در کنار یکدیگر در جامعه اسلامی		
۲۳	ایجاد جاذبه الهی از طریق ترویج فرهنگ جهاد و ایثار		

۴. مضامین فراگیر

بعد از رسیدن به سه مضمون سازمان‌دهنده، در گام بعدی تلاش کردیم ارتباطی مفهومی بین این مضامین برقرار و به مفهومی فراگیر دست پیدا کنیم. در نهایت به این مضمون فراگیر دست یافتیم: «انقلاب اسلامی ایران تنها انقلابی است که با رهبری و حاکم دینی و معنوی و الگوپذیری کامل از اسلام ناب محمدی شکل گرفت و پرداختن به معنویت و خودسازی برای ایجاد یک انقلاب به عنوان یک الگو در جهان اسلام مطرح شد.»

۵. نتایج حاصل از تحلیل مضمون

با بررسی و تحلیل مضامین مرتبط با معنویت و خودسازی به مضمون زیر می‌رسیم و آن را بررسی می‌کنیم.

«معنویت به معنی برجسته کردن ارزش‌های معنوی از قبیل اخلاص، ایثار، توکل، ایمان در خود و در جامعه است، و اخلاق به معنی رعایت فضیلت‌هایی چون خیرخواهی، گذشت، کمک به نیازمند، راستگویی، شجاعت، تواضع، اعتماد به نفس و دیگر خلقیات نیکو است. معنویت و اخلاق، جهت‌دهنده همه حرکت‌ها و فعالیت‌های فردی و اجتماعی و نیاز اصلی جامعه است؛ بودن آنها، محیط زندگی را حتی با کمبودهای مادی، بهشت می‌سازد و نبودن آن حتی با برخورداری مادی، جهنم می‌آفریند. شعور معنوی و وجدان اخلاقی در جامعه هرچه بیشتر رشد کند برکات بیشتری به بار می‌آورد؛ این، بی‌گمان محتاج جهاد و تلاش است و این تلاش و جهاد، بدون همراهی حکومت‌ها توفیق‌چندانی نخواهد یافت. اخلاق و معنویت، البته با دستور و فرمان به دست نمی‌آید، پس حکومت‌ها نمی‌توانند آن را با قدرت قاهره ایجاد کنند، اما اولاً خود باید منش و رفتار اخلاقی و معنوی داشته باشند، و ثانیاً زمینه را برای رواج آن در جامعه فراهم کنند و به نهادهای اجتماعی در این باره میدان دهند و کمک برسانند؛ با کانون‌های ضد معنویت و اخلاق، به شیوه معقول بستیزند و خلاصه اجازه ندهند که جهنمی‌ها مردم را با زور و فریب، جهنمی کنند. ابزارهای رسانه‌ای پیشرفته و فراگیر، امکان بسیار خطرناکی در اختیار کانون‌های ضد معنویت و ضد اخلاق نهاده است و هم اکنون تهاجم روزافزون دشمنان به دل‌های پاک جوانان و نوجوانان و حتی نونهالان با بهره‌گیری از این ابزارها را به چشم خود می‌بینیم. دستگاه‌های مسئول حکومتی در این باره وظایفی سنگین بر عهده دارند که باید هوشمندانه و کاملاً مسئولانه صورت گیرد. و این البته به معنی رفع مسئولیت از اشخاص و نهادهای غیرحکومتی نیست. در دوره پیش رو باید در این باره برنامه‌های کوتاه‌مدت و میان‌مدت جامعی تنظیم و اجرا شود. ان‌شاءالله» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷).

انقلاب اسلامی ایران تنها انقلابی است که با رهبری و حاکم دینی و معنوی و الگوپذیری کامل از اسلام ناب محمدی (ص) شکل گرفت.

بررسی و مطالعه شخصیت رهبران سیاسی و شخصیت‌های ارزشی و تأثیرگذار بر فرایند رشد کشورها نشان می‌دهد که اکثریت این رهبران ابعاد شخصیتی تکامل‌یافته و چندبعدی نداشته‌اند و صرفاً از برخی ویژگی‌ها و خصوصیات و ارزش‌های انسانی برخوردار بوده‌اند. در



این بین امام خمینی (ره) به عنوان یک سیاستمدار و یک شخصیت علمی و روحی متعالی، دارای ابعاد گوناگون شخصیتی است و از برجستگی‌های ویژه‌ای برخوردار است. بنا به گفته اندیشمندان سیاسی اسلامی، بعد از امامان شیعه، شخصیتی که دارای چنین شاخص‌هایی برجسته باشد، به وجود نیامده است. در طول تاریخ بعد از ائمه اطهار (ع)، اندک افرادی را می‌توان یافت که اسلام را با همه جوانب و در همه ابعاد آن (عقاید، اخلاق، احکام، مسائل فردی، ابعاد اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، مسائل درون‌مرزی و بین‌المللی) شناخته باشند و افزون بر مسائل پیش‌گفته، بینش اجتماعی و شناخت‌شان از جامعه، وسیع و جامع باشد و با وضع جهان، سیاستمداران، سیاست‌بازان و دسیسه‌ها آنان آشنایی کافی داشته باشند. دست سیاست‌بازان و توطئه‌گران را از پیش بخوانند که چه خواهند کرد؛ یعنی از نظر بینش جهانی و شناخت سردمداران استکبار و زورمندان جهانی، بیشتر و بیشتر از همه بدانند که آن سیاست‌بازان چه نقشه‌ای در بر و چه خیالی در سر دارند. در دوراندیشی و دورنگری-نسبت به دشمنان و بیگانگان- با فراست و تیزبین باشند و بتوانند اسلام را آن‌چنان که هست، بشناسند.

«اگر کسی بخواهد شخصیت امام را بررسی کند، در خواهد یافت که جوهر شخصیت ایشان «عبودیت» بود. همه چیزها در شعاع عبودیت خدا جلوه می‌کرد. چه بسیار انسان‌های برجسته‌ای که به این راز پی برده بودند ولی آن را به صورت حرکتی و رابطه‌ای شخصی میان خود و خدا، تلقی می‌کردند؛ مانند بسیاری از عارفان که شخصیت آنان کم و بیش شناخته شده است. اما امام نه تنها در دلش با خدا ارتباط داشت، بلکه در گفتار و پندار، رفتار و کردار فردی، خانوادگی، اجتماعی و حتی بین‌المللی او «عبودیت» تجسم داشت» (مصباح، ۱۳۹۲: ۵۶).

در تشخیص ابعاد معنوی امام، رهبر معظم انقلاب مؤلفه‌های زیر را به عنوان ابعاد معنوی ایشان بر می‌شمرند: «امام بزرگوار ما صرفاً با تکیه بر عوامل مادی و ظواهر مادی، راه خود را پی نمی‌گرفت؛ اهل ارتباط با خدا، اهل سلوک معنوی، اهل توجه و تذکر و خشوع و ذکر بود؛ به کمک الهی باور داشت؛ امید او به خدای متعال، امید پایان‌ناپذیری بود» (۹۰/۰۳/۱۴).

«اما همین انسان، در چهره زندگی شخصی و خصوصی خود، یک انسان زاهد و عارف و منقطع از دنیاست. البته منظور، دنیای بد است؛ همان چیزی که خود او می‌گفت دنیای بد، آن چیزی است که در درون شماس. این ظواهر طبیعت زمین و درخت و آسمان و اختراعات و امثال اینها دنیای بد نیست. اینها نعمت‌های خداست؛ باید اینها را آباد کرد» (بیانات مقام معظم رهبری به مناسبت رحلت امام (ره)، ۱۴/۰۳/۱۳۷۸).

اهمیت و جایگاه معنویت و اخلاق در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی

یکی از شاخص‌هایی که رهبر انقلاب در بیانیه گام دوم به عنوان راهبرد و سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران مطرح فرمودند، مسئله مبنایی معنویت است. واقعیت این است که معنویت، گمشده قرن حاضر است و جامعه صنعتی‌زده و تکنولوژیکال بشری در قرون اخیر بیش از گذشته به جای پرداختن به این نیاز مهم بشری، به اهداف پیشرفت اقتصادی و تکنولوژی پرداخته است. رهبری معظم انقلاب در بیانیه گام دوم به درستی به این ضرورت که نیاز بشر امروز است پرداخته‌اند و انقلاب اسلامی را احیاگر معنویت در دنیای نوین معرفی کرده‌اند. شایان ذکر است مطابق اندیشه مقام معظم رهبری، به همان نسبت که معنویت طی چند دهه گذشته نقش اساسی در تداوم انقلاب اسلامی داشته، در افق پیش رو نیز از اهمیت به مراتب بیشتری برخوردار است و اساساً پیش‌روندگی انقلاب اسلامی نیز به نوعی از برخی جهات تابعی از معنویت و اخلاق است.

۱. معنویت برخاسته از عقلانیت

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم معنویت برخاسته از عقلانیت را به عنوان محور پیشرفت انقلاب و حرکت پیش رو مطرح می‌سازند: «انسان تا در حریم و حصار از معنویت قرار نگیرد، نمی‌تواند حرکتی الهی کند که ندای آن «الی ربه‌م یرجعون» است و این نقطه تمایز تمدن اسلامی نوین در مقابل تمدن شیطانی غرب است که بر محور غرور برخاسته از رفاه و شادی‌های ظاهری انسان شکل گرفته است و ندای «انا ربکم الاعلی» فرعون‌ی سر می‌دهد.»

انقلاب اسلامی با نظریه ولایت فقیه ارائه‌دهنده نوعی از معنویت اجتماعی به جهان معاصر است که بر قرائت شیعی بر مدار فقه می‌چرخد. در واقع بیانیه گام دوم انقلاب جمع بین معنویت و اخلاق بوده و به دنبال تثبیت فضایل اخلاقی و جایگاه معنوی انسان است. شالوده اصلی این بیانیه، معنویت توحیدگرای اجتماعی است که برآمده از فقه و عرفان اسلامی است؛ البته عرفانی که آبشخور عقلانی داشته و منبعث از وحی الهی است. عرفانی که تمام دعوت‌ها و کشش‌های الهی و به سوی پروردگار با کنترل غرایز انسانی و هدایت آنهاست. معنویتی که امروز گمشده بشر و انسان قرن بیست و یکم در تکاپوی یافتن آن است و بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ترسیم‌کننده و جهت‌دهنده و سرعت‌بخش آن است. در مورد چرایی رابطه میان عقلانیت و معنویت است. از آنجا که عقلانیت در نگاه اسلامی آن، صرفاً تکیه بر



تجربیات و عوامل مادی ندارد، بلکه یک بُعد مهم آن مسئله ماورا، اراده و سنت‌های الهی و عوامل معنوی است، ارتباط بین معنویت و عقلانیت هویدا می‌شود. برای نظرکننده در آیات و روایات این پیوند میان عقلانیت و معنویت، و نفی جدایی این دو از یکدیگر کاملاً مشهود و بارز است. در نظام فکری رهبر انقلاب نیز جدایی بُعد معنویت از محاسبات روزمره و دنیوی یک خطای محاسباتی محسوب می‌شود. نکته درخور توجه در این قسمت این است که مراد از معنویت، اخلاص، توکل، اعتقاد به عالم ملکوت و ماورا، اراده و مشیت الهی در امور، تکلیف‌مداری، اهل توسل بودن، اهل استمداد از خدا بودن، اهل عبادت و پای‌بندی به شریعت بودن است که این موارد از بیانات رهبری معظم انقلاب استخراج می‌شود. معنویت در اینجا معنویت منهای دین‌داری و شریعت یا به عبارتی معنویت سکولار، همان‌گونه که برخی روشنفکران دینی ادعا کرده‌اند، نیست؛ زیرا در حقیقت، معنویت منهای دین‌داری و شریعت، معنویت محسوب نمی‌شود.

از آنجا که شکل‌گیری این انقلاب و از بین رفتن نظام شاهنشاهی و سلطه ارتباط مستقیمی با اسلامیت و معنویت امام خمینی (ره) داشته است و همچنین تشکیل جمهوری بدون اسلامیت و خودسازی امکان‌پذیر نبوده است و نظام جمهوری اسلامی به تکامل نمی‌رسد جز با اتکا به معنویت و خودسازی، مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی بیان می‌دارند: «انقلاب اسلامی و نظام برخاسته از آن، از نقطه صفر آغاز شد؛ اولاً همه چیز علیه ما بود، چه رژیم فاسد طاغوت که علاوه بر وابستگی و فساد و استبداد و کودتایی بودن، اولین رژیم سلطنتی در ایران بود که به دست بیگانه و نه به زور شمشیر خود بر سر کار آمده بود، و چه دولت آمریکا و برخی دیگر از دولت‌های غربی، و چه وضع به شدت نابسامان داخلی و عقب‌افتادگی شرم‌آور در علم و فناوری و سیاست و معنویت و هر فضیلت دیگر» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

هیچ تجربه پیشینی و راه طی شده‌ای در برابر ما وجود نداشت. بدیهی است قیام‌های مارکسیستی و امثال آن نمی‌توانست برای انقلابی که از متن ایمان و معرفت اسلامی پدید آمده است، الگو محسوب شود. انقلابیون اسلامی بدون سرمشق و تجربه آغاز کردند و ترکیب جمهوریّت و اسلامیت و ابزارهای تشکیل و پیشرفت آن، جز با هدایت الهی و قلب نورانی و اندیشه بزرگ امام خمینی، به دست نیامد و این نخستین درخشش انقلاب بود.



شروع گام دوم انقلاب یک قدم اولی نیز دارد و آن خودسازی و معنویت است و این امر باید در گام دوم انقلاب تقویت شود و یکی از معیارهای اصلی برای جامعه‌پردازی و تمدن اسلامی است. مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در این خصوص بیان می‌دارند: «اینک در آغاز فصل جدیدی از زندگی جمهوری اسلامی، این بنده ناچیز مایلم با جوانان عزیزم، نسلی که پا به میدان عمل می‌گذارد تا بخش دیگری از جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ را آغاز کند، سخن بگویم. سخن اول درباره گذشته است. عزیزان نادانسته‌ها را جز با تجربه خود یا گوش سپردن به تجربه دیگران نمی‌توان دانست. بسیاری از آنچه را ما دیده و آزموده‌ایم، نسل شما هنوز نیازموده و ندیده است. ما دیده‌ایم و شما خواهید دید. دهه‌های آینده دهه‌های شماسست و شما باید که باید کارآزموده و پُرانگیزه از انقلاب خود حراست کنید و آن را هرچه بیشتر به آرمان بزرگش که ایجاد تمدن نوین اسلامی و آمادگی برای طلوع خورشید ولایت عظمی (ارواحنا فداه) است، نزدیک کنید. برای برداشتن گام‌های استوار در آینده، باید گذشته را درست شناخت و از تجربه‌ها درس گرفت؛ اگر از این راهبرد غفلت شود، دروغ به جای حقیقت خواهند نشست و آینده مورد تهدیدهای ناشناخته قرار خواهد گرفت. دشمنان انقلاب با انگیزه‌های قوی، تحریف و دروغ‌پردازی درباره گذشته و حتی زمان حال را دنبال می‌کنند و از پول و همه ابزارها برای آن بهره می‌گیرند. رهنان فکر و عقیده و آگاهی بسیارند؛ حقیقت را از دشمن و پیاده نظامش نمی‌توان شنید» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

۲. معیار معنویت و اخلاق در فضای عمومی جامعه

هر چند در بدایت امر، معنویت و اخلاق مسئله‌ای عقیدتی است که نیازمند عینیت‌یافتگی آن در سطح فردی است، اما در مرحله بعد، پدیدار شدن کیفی آن در سپهر محیط اجتماعی اهمیت بیشتری دارد. رهبر معظم انقلاب اسلامی در این خصوص فرمودند: «این پدیده مبارک را رفتار و منش حضرت امام خمینی در طول دوران مبارزه و پس از پیروزی انقلاب، بیش از هر چیز رواج داد؛ آن انسان معنوی و عارف و وارسته از پیرایه‌های مادی، در رأس کشوری قرار گرفت که مایه‌های ایمان مردمش بسی ریشه‌دار و عمیق بود. هرچند دست تظاول تبلیغات مروج فساد و بی‌بندوباری در طول دوران پهلوی‌ها به آن ضربه‌های سخت زده



و لجن‌زاری از آلودگی اخلاقی غربی را به درون زندگی مردم متوسط و به خصوص جوانان کشانده بود، ولی رویکرد دینی و اخلاقی در جمهوری اسلامی، دل‌های مستعد و نورانی به ویژه جوانان را مجذوب کرد و فضا به سود دین و اخلاق دگرگون شد. مجاهدت‌های جوانان در میدان‌های سخت از جمله دفاع مقدس، با ذکر و دعا و روحیه برادری و ایثار همراه شد و ماجراهای صدر اسلام را زنده و نمایان در برابر چشم همه نهاد. پدران و مادران و همسران با احساس وظیفه دینی از عزیزان خود که به جبهه‌های گوناگون جهاد می‌شتافتند دل‌کنند و سپس، آنگاه که با پیکر خون‌آلود یا جسم آسیب‌دیده آنان روبه‌رو شدند، مصیبت را با شکر همراه کردند. مساجد و فضاهاى دینی رونقی بی‌سابقه گرفت. صف نوبت برای اعتکاف از هزاران جوان و استاد و دانشجو و زن و مرد و صف نوبت برای اردوهای جهادی و جهاد سازندگی و بسیج سازندگی از هزاران جوان داوطلب و فداکار آکنده شد. نماز و حج و روزه‌داری و پیاده‌روی زیارت و مراسم گوناگون دینی و انفاقات و صدقات واجب و مستحب در همه جا به ویژه میان جوانان رونق یافت و تا امروز، روز به روز بیشتر و با کیفیت‌تر شده است و اینها همه در دورانی اتفاق افتاده که سقوط اخلاقی روزافزون غرب و پیروانش و تبلیغات پُر حجم آنان برای کشاندن مرد و زن به لجن‌زارهای فساد، اخلاق و معنویت را در بخش‌های عمده عالم منزوی کرده است و این معجزه‌های دیگر از انقلاب و نظام اسلامی فعال و پیشرو است» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

نقش معنویت در پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی و بیانیه گام دوم

تأمل در اندیشه مقام معظم رهبری نشان می‌دهد که معنویت نقش مبنایی در آینده انقلاب اسلامی دارد و بدون معنویت اساساً زیست فردی، خودسازی و تمدن‌سازی نیز ناقص خواهد بود. معظم له در این باره بیان می‌دارند: «انسان نمی‌تواند بدون معنویت دوام آورد. تمدن منهای معنویت برای بشر همانند خشکی برای ماهی است که زندگی در آن محال است. انسان معاصر، با گذشت چند قرن معنویت‌ستیزی، امروز تشنه و آشفته، همچون قحطی‌زدگان به سنت‌های معنوی و ابعاد عرفانی ادیان پناه آورده و هرکس بخشی از آن را برگرفته و گروهی را گرد خویش آورده است. انقلاب اسلامی ایران در این روزگار با طرحی تازه برای زندگی و تمدن بشری پا به عرصه وجود گذاشت و آمد تا انسان را به راه راست معنویت و



حیات طیبه رهنمون شود. در این راه توفیق یافت که با نیروی برتر معنوی بر نیروهای سلطه‌گر حیات دنیا و تمدن مادی غلبه کند و امکانات و موقعیت شایسته‌ای را در جهان به دست آورد. امروزه، چشم‌ها و گوش‌های فراوانی به سوی آن گشوده شده‌اند تا پیام آن را دریافت کنند. در این شرایط مهیا، گویی شیوه‌های مناسب و زبانی شیوا برای ارائه معنویت اسلامی به کار گرفته نشده است. ما در انقلاب اسلامی به سرعت توانستیم به ابزارها، امکانات و موقعیت مناسب دست یابیم، اما در ارائه الگوی زندگی معنوی و ابلاغ پیام معنوی اسلام به کندی و تأخیر دچار شده‌ایم» (بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

ظرفیت نامتناهی انسان، در صورتی که در راستای معرفت و عبودیت جریان یابد و شکوفا شود به دستیابی انسان به مبنای ایمان و عمل صالح می‌انجامد (مظاهری سیف، ۱۳۸۵: ۱۰۹). از آن سو، اگر این استعداد متعالی و نامحدود انسانی به سطوح پست زندگی و هستی معطوف شود، حیات دنیا شکل می‌گیرد.

نتیجه‌گیری

انقلاب اسلامی ایران تنها انقلابی است که با رهبری و حاکمیت دینی و معنوی و الگوپذیری کامل از اسلام ناب محمدی شکل گرفت و با پرداختن به معنویت و خودسازی برای ایجاد یک انقلاب توانست به عنوان یک الگو در جهان اسلام مطرح شود. ماهیت و حقیقت انقلاب اسلامی، گذر از حیات دنیا به حیات طیبه است. برای این تحوّل باید در متن حیات دنیا طبقه سومی شکل بگیرد که نه سلطه‌گر باشد و نه سلطه‌پذیر. خط سومی که در این میان کشیده شده است و نظام حیات دنیا را متزلزل می‌کند، خط مجاهدان است. نجات معنویت از دام سلطه‌گران در چارچوب مبانی، اهداف و ارزش‌های انقلاب اسلامی میسر و ضروری است. در آیین و اندیشه امام خمینی (ره)، عرفانی معرفی شده که جامع شاخص‌های بالاست و در نهایت پویایی، جذابیت، تحول‌آفرینی و تمدن‌سازی قرار دارد. این دقیقاً همان چیزی است که انسان روزگار ما تشنه آن است. یکی از شاخص‌هایی که رهبر معظم انقلاب در بیانیه گام دوم به عنوان راهبرد و سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران مطرح فرموده‌اند، مقوله «معنویت» است. حقیقت این است که معنویت، گمشده قرن حاضر است و جامعه صنعتی‌زده و تکنولوژیکال بشری در قرون اخیر بیش از گذشته به جای پرداختن به این نیاز



مهم بشری، به اهداف پیشرفت اقتصادی و تکنولوژی پرداخته است. معنویت در ارتباط‌های پنج‌گانه تجلی می‌یابد: ارتباط انسان با خدا؛ ارتباط انسان با خود؛ ارتباط انسان با جامعه؛ ارتباط انسان با جهان و ارتباط انسان متکامل با انسان کامل.

تحلیل مضمون بیانات مقام معظم رهبری در مراسم سالگرد رحلت امام (ره) از سال ۱۳۶۹ تا ۱۳۹۸ و بیان و تبیین ماهیت و معنای معنویت در کنار عرصه‌های سلوک معنوی بر محور بینش و دانش مقام معظم رهبری می‌تواند در تولید، توسعه و تعمیق بینش معنوی و گرایش صائب و کنش صادق معنوی نقشی برجسته و گره‌گشا داشته باشد. با توجه به اینکه اولویت در بیانیه گام دوم، خودسازی و بعد جامعه‌پردازی و تمدن اسلامی است، بر این اساس لازم است در جامعه اسلامی ایران، به ویژه با تکیه و استناد به بیانیه گام دوم انقلاب، نمونه‌ای از این عرفان کارآمد ارائه شود تا به تدریج جان‌های مردمان به سوی این جاری زلال متوجه شود و بتوانند از گوارای آن سیراب شوند و سراب‌ها را باز شناسند.

در بیانیه گام دوم انقلاب، معنویت برخاسته از عقلانیت به عنوان محور پیشرفت انقلاب و حرکت پیش رو مطرح شده است. قدم اول گام دوم، خودسازی و معنویت است و این امر باید در این مرحله تقویت شود و یکی از معیارهای اصلی برای جامعه‌پردازی و تمدن اسلامی است. رهبری معظم انقلاب، در بیانیه گام دوم به درستی به این ضرورت که نیاز بشر امروز است پرداخته‌اند و انقلاب اسلامی را احیاگر معنویت در دنیای نوین معرفی کرده‌اند. بنابراین تحلیل دقیق و جامع این بیانیه و توجه به الگوی اندیشه‌ای و جریان‌ساز مقام معظم رهبری در این راستا می‌تواند در توسعه و تعمیق این فرهنگ به عنوان نیاز اساسی جامعه امروز جامعه جهانی و حرکت به سوی تمدن نوین اسلامی بسیار مؤثر و کارگشا باشد.

- خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی به مناسبت سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۴/۳/۱۴، Khamenei.ir
- خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی به مناسبت سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۵/۳/۱۴، Khamenei.ir
- خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی به مناسبت سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۶/۳/۱۴، Khamenei.ir
- خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی به مناسبت سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۸/۳/۱۴، Khamenei.ir
- خامنه‌ای، سیدعلی، سخنرانی به مناسبت سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۳۹۸/۳/۱۴، Khamenei.ir
- خمینی (امام)، روح‌الله (۱۳۶۷)، صحیفه امام، ج ۸ و ۱۰، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- خواجه سروی و همکاران (۱۳۹۳)، «مؤلفه‌های اصلی تمدن‌سازی انقلاب اسلامی (با تأکید بر نقش عقلانیت، معنویت و علم‌گرایی)»، نشریه پژوهش‌های انقلاب اسلامی، پیاپی ۱۱.
- رمضان‌ی، صدیقه و همکاران (۱۳۹۷)، «علل و زمینه‌های گرایش به معنویت‌گرایی جدید در ایران (مطالعه شهر تهران)»، فصلنامه علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، س ۲۵، ش ۸۳.
- شیخ‌زاده، محمد و دیگران (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی در اندیشه مدیریت».
- محمدجواد رودگر، <http://pajoohe.ir>
- مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۴)، «عرفان پست‌مدرن و دکترین مهدویت در دوران معاصر با رویکرد عرفانی»، فصلنامه انتظار، ش ۱۷.
- مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۴)، «فطرت محجوب و معنویت مسموخ، حدیث عشق و فطرت»، مجموعه مقالات همایش آیت‌الله شاه‌آبادی.
- مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۵)، «اهداف انقلاب و رسالت نسل سوم»، هفته‌نامه پگاه حوزه.
- مظاهری سیف، حمیدرضا (۱۳۸۵)، «تحلیل حیات طیبیه از دیدگاه قرآن کریم»، ماهنامه معرفت.
- معاونت فرهنگی-تبلیغی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، www.balagh.ir



